

Možná znáte ten případ, kdy se po letech vrátíte k nějaké věci a napadne vás zkoumat, odkud se vzala. V mém případě to bylo malé nádraží Birkenhain od firmy TeMos. Když jsem pátral po její existenci, dostalo se mi té cti, že mě s historií seznámil jeden z jejich bývalých pracovníků a posléze vedoucích pan Rüdiger Franzke. Jemu patří poděkování, neboť je autorem původního znění textu, a stejně tak panu Robertu Pavelkovi, který zpracoval kvalitní, precizně a čtivý překlad a poskytl mi jej.

Německo ještě nebylo rozdělené, stopy války ještě provázely obyvatele téměř na každém kroku, ale byla tu také snaha normálně žít – a bavit se. A modelová železnice patřila mezi koníčky s největší a nejhlubší tradicí. Chyběly mnohdy zkušenosti, materiál, ale rozhodně ne nadšení a snaha. To byl případ firmy TeMos, která vstoupila i do povědomí československých „vláčkařů“.

Na samotném počátku v roce 1947 stál Herbert Semmler. Neměl znalosti, ale chtěl vyrábět železniční modely. Oslovil svého přítele Herberta Franzkeho, jenž pracoval jako vedoucí u firmy Erich Hertel v městečku Köthen. Slovo dalo slovo a Franzke zkusil přemluvit vlastníka firmy, aby mohli pod jeho střechou zkusit vstoupit na zcela nové pole. Pan Hertel se nejdřív nestavěl k nápadu nijak vstřícně, jeho náplní byla výroba dřevoobráběcích strojů, ale nakonec pověřil Franzkeho, aby zjistil nezbytné informace a umožnil jim v provozním oddělení svého podniku rozjet výrobu železničních modelů.

První neúspěchy

Semmler a Franzke vsadili na otevřený nákladní vůz, tedy přesněji na nástavbu vyrobenou ze dřeva; rám s ložisky dodával berlínský partner. Naplno se však projevila nezkušenost a konkurence zavedených firem. Vagónek se příliš dobře neprodával – ke cti pana Hertela slouží, že poměrně dlouho držel nad výrobou nesouvisející s hlavním zájmem podniku ochrannou ruku.

Semmler se však nevzdával. Když to nevyšlo s vagónem, navrhl výrobu domečků. První pokusy byly vyrobeny z lisovaného plechu – před válkou šlo ještě o novátorské pokusy, nyní už to byl zavedený postup. Ale ani tady první výrobky nesklidily úspěch. Problém byl však v tom, že situace neznalí výrobci nasadili příliš vysoké ceny, navíc jeden z prvních modelů byl ovlivněn špatným lepidlem a často se rozkládal na jednotlivé díly.

Na vlastní pěst

Franzke oceňoval, že mu Erich Hertel nijak neúspěchy nevyčítal, ale bylo mu jasné, že je třeba se osamostatnit. Mělo to však háček – v tehdejší době musel mít soukromý výrobce v Německu licenci, kterou ale Semmler s Franzkem nedostali. Naštěstí jim osud poslal do cesty „třetího mušketýra“: Karl Urbantke, rovněž zaměstnaný u Hertela, byl vlastníkem potřebného oprávnění, navíc ho nevyužíval. Slovo dalo slovo, na jaře 1948 se trio vyvázalo z pracovního poměru u Hertela a pustilo se do vlastního dobrodružství.

Začátek ale nebyl nijak růžový. Po nějakém čase se trojice rozhodla na notářsky stvrzené změně a jmenovali vedoucím Franzkeho. Do toho přišel vznik nového státu – Německé demokratické republiky – a bohužel také měnová reforma v poměru 10:1. Majitelé nové firmy se museli hned na počátku zadlužit, aby vůbec mohli výrobu pořádně rozjet. Dalším nutným krokem byla vlastní značka, v tomto směru panovala shoda, takže výrobky putovaly k zákazníkům jako **Technische Modellspielwaren** (doslovně přeloženo jako „technické modelové hračky“), tedy TeMos.

Zoufalé podmínky

Nejvíce času v práci trávili šéfové – a kupodivu brali oproti řadovým zaměstnancům nižší plat: maximálně 40 marek týdně. Chyběly výrobní stroje, proto si pracovníci vypomáhali vlastními nástroji. Běžnou agendu pak Franzke vyřizoval doma. Urbantke se podílel přímo na výrobě, Semmler měl stálý pracovní poměr mimo firmu a k činnosti u TeMosu se dostával pouze příležitostně.

Po několika měsících ve stísněných prostorách na adrese Poststraße 6 se celý podnik přestěhoval do prostornějších dílen na Leopoldstraße 59, kde setrval až do konce své existence. To už měl TeMos v NDR post prozatím jediného výrobce modelových doplňků (budovy, mosty, příslušenství) a jeho renomé stoupalo. Pravidelně se začal prezentovat na tradičním Lipském veletrhu a dostával první velké zakázky. Od roku 1952 byl opět po společné názorové shodě jmenován jako jediný majitel Herbert Franzke. Zakrátko Urbantke odešel do důchodu a Semmler nadále pracoval na poloviční úvazek.

Kritický rok

Situace se však nadále zhoršovala. Proti soukromníkům, kteří byli posměšně nazýváni „kapitalistickými podnikateli“, se podnikaly znevýhodňující kroky: nedostávali přidělové lístky, došlo k dalšímu zdanění a problémy byly s dodávkami materiálů.

Herbert Franzke si o těžkostech stěžoval v korespondenci s jedním přítelem žijícím v NSR. V posledním dopise se ho tázal, zda by v případě emigrace mohl poskytnout jemu a rodině počáteční podporu. List byl zadržen a protože si v něm Franzke ještě stěžoval na poměry v NDR a kritizoval politiku SSSR, byl 15. května 1953 zatčen a skončil ve vězení. Byl obviněn z trestných činů podle článku 6 ústavy NDR, navíc ještě podle zvláštní směrnice č. 38 z podněcování nenávisti proti SSSR. Hrozilo mu až 8 let vězení, ale okolnosti vše změnily.

V NDR propuklo takzvané Východoněmecké povstání (Aufstand des 17. Juni). Po něm byl stranický aparát nucen přijmout kritiku, došlo k personálním změnám, přehodnocení dosavadního směru a hlavně byli amnestováni političtí vězni. Franzke se dostal na svobodu až 10. července 1953 jako jeden z posledních, ale po několika dnech už opět šéfoval „svému“ TeMosu.

Rostoucí úspěchy

Po přečkání tohoto těžkého období, v němž až na jednoho zachovali pracovníci svému šéfovi věrnost a dokázali si navzájem pomáhat, přišel konečně vzestup. Odbyt a spokojenost zákazníků dokonce umožnily držet firmě plný stav i během letních měsíců, což v té době nebylo v NDR běžné. Rozjel se též export do socialistických i nesocialistických států, nakonec se logo TeMosu na modelových krabicích objevovalo v prodejnách ve Finsku, Dánsku, Holandsku, Belgii, Rakousku, NSR včetně Západního Berlína a také v Československu a Polsku. V SSSR si vyžádali několik vzorků, ale ke kontraktu nikdy nedošlo.

Neustával boj ohledně materiálového zabezpečení. Ačkoliv nešlo o příliš populární krok, nyní už TeMos-Werkstätte vydělal na nuceném znárodnění k 1. lednu 1960. Tím si podnik polepšil po finanční stránce a rovněž si změnil jméno na Herbert Franzke KG, ovšem k zákazníkům nadále putovaly krabičky s emblémem TeMos. V této době dostal podnik dokonce vyznamenání od ministerstva obchodu za „výrobu vysoce kvalitních modelů využívajících místní rezervy“. V praxi šlo o to, že TeMos využíval de facto odpadové suroviny od podniku VEB Orbitaplast Osternienburg.

Na vrcholu

Franzke rovněž smetl se stolu ztrátovou produkcí, což představovalo zúžení nabídky sortimentu z původních 60 až 70 položek téměř na třetinu (20–25 modelů), ale redukce se vyplatila. TeMos ustál i konkurenční tlak od domácích podniků VERO Olbernhau a Auhagen Marienberg a stal se jedničkou na východoněmeckém trhu. V roce 1968 nastupuje po ukončení řádného studia do funkce manažera Herbertův syn Rüdiger Franzke. Modely jsou stále žádanější, v katalogu je hned několik výjimečných staveb, nadále pokračuje export a o TeMosu se pochvalně zmiňuje i zahraniční tisk, například ve švédském časopisu Hobby.

Podnik přečkal i druhé znárodnění 1. května 1972, které v NDR zcela vymazalo soukromníky. TeMos obhospodařující všechny tři hlavní modelářské velikosti (H0, TT i N) pak pokračoval pod jménem VEB Modellspielwaren Köthen a Herbert Franzke v něm i nadále zastával post vedoucího. Bohužel už nebyl zdravotně v pořádku, trvalá invalidita ho přinutila v závěru roku odstoupit a předat žezlo rodinného podniku synovi Rüdigerovi. Ten byl do funkce jmenován v lednu 1973. Herbert se ale i nadále podílel na běhu TeMosu jako plánovač a finanční poradce.

Neslavný konec

Pohroma přišla v roce 1980, kdy Hospodářská rada okresu Halle přemístila do dílen TeMosu v Köthenu oddělení P2 firmy na výrobu kempinkových stolů. Od 1. ledna 1980 tak byla výroba doplňků k modelové železnici přerušena a pracovníci přešli do výroby stolů – VEB Modellspielwären Köthen se stal součástí subjektu VEB Campingmöbel Dessau jako divize Betriebsteil Modellspielwären Köthen. V podniku pracovaly zejména ženy, pro něž byla změna výroby dost velkou zátěží. Protože produkce modelů už nebyla hlavní náplní, vážlo zásobování materiálem, docházelo k výpadkům ve výrobě, nebyl čas na kompletaci modelů, neboť výrobu zajišťovalo sedm většinou zdravotně indisponovaných zaměstnanců formou domácí práce.

Rüdiger v tomto bodě ztratil iluze o perspektivě podniku, proto v únoru 1985 „svůj“ TeMos opustil. Když došlo k politickým změnám v roce 1989, překvapivě to znamenalo definitivní konec. Činnost firmy na kempinkové stoly skončila 30. června 1990 včetně přidružené výroby doplňků, celý podnik VEB Campingmöbel Dessau byl uzavřen 30. září 1991.

Epilog

Duše podniku a jeden ze zakládajících členů Herbert Franzke zemřel ve věku 78 let 30. srpna 1992. Rüdiger Franzke v roce 2014 připravil sešit o 24 stranách s detailním popisem existence TeMosu včetně bohaté záplavy obrázků. Šlo o limitovanou sérii, kterou se o čtyři roky později podařilo přeložit i do češtiny, takže pamětníci modelů TeMos mohou získat vzpomínku na doby, kdy byl k dispozici jeden, maximálně dva výrobci. Detailně se produkci TeMosu věnuje dvojice Wolfgang Ziemert a Michael Peetz, kteří vydali katalog modelů pod názvem TeMos – Sammlerfaszination (2014) v ediční řadě DDR-Spielzeuge.

Immer aktuell - ein „TeMos“-Modell!

Die Geschichte der
„TeMos“-Werkstätten für Modelleisenbahnzubehör
Köthen-Anhalt

Stále aktuální - modely „TeMos“!

Historie podniku TeMos:
doplňky modelové železnice
v Köthenu

